

Wzrost gospodarczy w krajach transformacji: konwergencja czy dywergencja?, praca zbiorowa pod red. Ryszarda Rapackiego, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2009, s. 304

Recenzowana praca składa się z 11 rozdziałów, wprowadzenia oraz zestawienia najważniejszych wniosków i ustaleń. Książka została podzielona na trzy wzajemnie powiązane części: czynniki wzrostu gospodarczego, realna konwergencja i instytucje a realna konwergencja i wzrost gospodarczy. Autorami poszczególnych rozdziałów są: Stanisław Gomułka, Mariusz Próchniak, Ryszard Rapacki, Zbigniew Matkowski, Andrzej Wojtyna, Aleksander Sulejewicz, Patrycja Graca-Gelert.

Ryszardowi Rapackiemu, zarówno redaktorowi naukowemu i kierownikowi grantu, w ramach którego powstała recenzowana książka, jak i całemu zespołowi autorskiemu należą się słowa uznania za odwagę, determinację, pracowitość i respekt dla szczegółów, jakie musiały towarzyszyć powstaniu tej interesującej pracy. Książka zasługuje na miano wyjątkowej dlatego, że podejmuje temat ważny, zarówno z poznawczego (teoria wzrostu, teoria transformacji ustrojowej), jak i praktycznego (polityka gospodarcza) punktu widzenia. Jednocześnie temat opracowania jest na tyle trudny i złożony, że nieczęsto jest podejmowany w polskiej literaturze przedmiotu. Zamiar, jaki powzięli autorzy jest godny uznania. Książka stanowi potrzebny wkład do niezbyt szerokiej i mało uporządkowanej wiedzy na temat procesów wzrostu w tzw. krajach transformacji. Jako ambitne i trafne oceniamy cel główny (s. 8) oraz cele szczegółowe (s. 8) pracy.

Książka ma wyraźnie wyodrębnioną strukturę podporządkowaną logice rozumowania w ramach realizowanego projektu badawczego. Składa się z wspomnianych już trzech części, z których każda obejmuje 3 lub 4 rozdziały. Taką konstrukcję oceniamy jako poprawną – trzy wyodrębnione aspekty procesów wzrostu istotnie zasługują na odrębną uwagę. Dwa rozdziały (rozdział 1 – S. Gomułki i rozdział 8 – A. Wojtyny) powstały poza wspomnianym projektem badawczym. Stąd można zauważyć pewną odrębność tych rozdziałów w stosunku do reszty tekstu (która jest bardziej spójna i konsekwentnie podporządkowana logice wywodu w ramach projektu badawczego). Mimo to uważamy, że są one w książce potrzebne i stanowią elementy komplementarne w stosunku do głównego nurtu rozumowania realizatorów grantu. Liczba rozdziałów monografii, ich wzajemne powiązanie, konstrukcja wewnętrzna, a także sekwencja są odpowiednie.

Trudności sprawiło zespołowi autorskiemu utrzymanie jednolitego okresu analizy. Rozumiejąc trudności ze zgromadzeniem kompletnych danych, trzeba jednak podkreślić, że brak jednolitego okresu oraz zatrzymanie analizy, w większości przypadków, na 2005 r. redukuje nieco siłę wniosków i ich bieżącą wymowę.

Przechodząc do omówienia i oceny poszczególnych rozdziałów, pragniemy podkreślić, że rozdział 1 stanowi znakomite otwarcie dla tematyki całego opracowania. Jest on

napisany wzorcowo, jeśli chodzi o sposób rozumowania i stosowaną argumentację. Tekst ma szerszy charakter, aniżeli sugerowałyby ramy książki określone przez jej tytuł. Tworzy jednak odpowiedni kontekst i tło dla pozostałej części pracy. Cenny i interesujący jest postulat zgłoszony przez autora, że potrzebne są dwie teorie wzrostu gospodarczego: jedna dla gospodarek najwyższej rozwiniętych, tj. obszaru TFA (*Technology Frontier Area*), a druga – dla aktywności gospodarczej poza tym obszarem. Rozdział M. Próchniaka zawiera starannie opracowane przeglądowe zestawienie wyników współczesnych badań nad czynnikami wzrostu. Stanowi cenną podstawę dalszej części rozważań zawartych w książce i jednocześnie może służyć jako swoista mapa – punkt wyjścia dla czytelników zainteresowanych studiami nad teorią i badaniami empirycznymi wzrostu. Rozdział 3 autorstwa R. Rapackiego, M. Próchniaka dotyczy rachunku wzrostu gospodarczego w krajach transformacji rynkowej. Zawiera zarówno staranny opis zastosowanej metody, jak i szeroką interpretację uzyskanych wyników. Rozdział 4, którego autorami są Z. Matkowski i M. Próchniak zamyka pierwszą część książki. Rozdział ten w całości jest poświęcony ekonometrycznej analizie czynników wzrostu w krajach transformacji. Podobnie jak w rozdziale trzecim starannie opisano źródła oraz przedstawiono zastosowaną procedurę badawczą prowadzącą do wyboru czynników wzrostu. Wysoko oceniając ten rozdział, nie można nie odnotować, że nie zawiera on bezpośrednich odwołań do innych rozdziałów książki, a wnioski są bardzo lakoniczne.

Część drugą zatytułowaną „Realna konwergencja” otwiera wprowadzający, krótki rozdział napisany przez R. Rapackiego. Zaprezentowano w nim liczbowy, empiryczny obraz ścieżek wzrostu gospodarczego w krajach transformacji w latach 1990–2005. Ciekawym elementem tego fragmentu książki jest podjęta w nim próba zarysowania potencjalnych scenariuszy procesu realnej konwergencji oraz prawdopodobnego pełnego zamknięcia luki rozwojowej dzielącej nowe kraje UE z Europy Środkowo-Wschodniej i „stare” państwa unijne. Zaprezentowane szacunki tempa konwergencji nabierają nowego znaczenia w świetle wydarzeń gospodarczych w krajach bałtyckich wywołanych światowym kryzysem finansowym. Rozdział 6 poświęcony jest ocenie skali i charakteru zbieżności rozwoju gospodarczego krajów transformacji rynkowej. M. Próchniak i R. Rapacki odnoszą się do hipotezy o występowaniu zjawiska realnej konwergencji poziomów rozwoju gospodarczego w grupie analizowanych krajów. Oprócz uwzględnienia całości grupy tych krajów (27) prowadzą także osobne obliczenia dla trzech wyodrębnionych podgrup krajów: Europa Środkowo-Wschodnia, Europa Południowo-Wschodnia i kraje WNP. Biorą pod uwagę dwa typy konwergencji: beta i sigma. Rozdział 7 autorstwa Z. Matkowskiego, M. Próchniaka zawiera ciekawą analizę zbieżności poziomów dochodu i wahań cyklicznych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej w relacji do Unii Europejskiej. Autorzy zaprezentowali wyniki badań, które stanowią kontynuację ich wcześniejszych prób pomiaru obu wymiarów zbieżności. Szkoda, że więcej uwagi i miejsca nie poświęcono na wnioski i określenie kierunków dalszych badań.

Część trzecia – „Instytucje a wzrost gospodarczy i realna konwergencja” – dotyczy potencjalnie najbardziej owocnego i perspektywicznego obszaru badań nad uwarunkowaniami wzrostu. Otwiera ją bardzo interesujące, przeglądowe opracowanie A. Wojtyny poświęcone roli instytucji w procesach wzrostu gospodarczego. Ukazując główne nurty współczesnych poszukiwań znaczenia instytucji dla procesów wzrostu gospodarczego, autor uświadamia nam jednocześnie, jak niedoskonałą wiedzą na ten temat dysponujemy. Nasuwa się pytanie o to, czy mówiąc o instytucjonalnych uwarunkowaniach wzrostu gospodarczego jest miejsce na rozważenie roli religii, jako jednego z uwarunkowań tego procesu. Niektórzy badacze są skłonni przywiązywać wagę do tego czynnika. W schemacie relacji przyjętej w tym rozdziale zapewne założono, że religia może być składnikiem

kultury, którą traktuje się jako jedną z „jeszcze głębszych” przyczyn wzrostu. W kolejnym, ósmym rozdziale R. Rapacki podejmuje udaną próbę diagnozy stopnia zaawansowania reform instytucjonalnych w badanej grupie krajów. Na tej podstawie określa związki między tymi reformami a tempem wzrostu PKB *per capita*. Ścieżka rozumowania przyjęta w tekście jest właściwa, a osiągnięte rezultaty wnoszą istotny wkład do wiedzy o rzeczywistych instytucjonalnych uwarunkowaniach transformacji ustrojowej. Ten interesujący rozdział zyskałby jeszcze, gdyby Autor już we wstępie nieco szerzej zdefiniował pojęcie reform instytucjonalnych i reform strukturalnych. Rozdział 10 poświęcono kształtowaniu się kosztów transakcyjnych w Polsce w latach 1996–2002. Jest to tematyka niezwykle rzadko podejmowana w badaniach empirycznych, stąd samo podjęcie przez A. Sulejewicza i P. Graca-Gelert próby szacowania kosztów transakcyjnych zasługuje na najwyższe uznanie. Jest to badanie pionierskie, nieznajujące punktów odniesienia w Polsce. Autorzy wykorzystali metodologię Wallisa i Northa, dostosowując ją do polskich realiów statystycznych. Napotkali przy tym problemy z danymi. Słabą stroną przeprowadzonego szacunku jest okoliczność (znajdująca się poza wpływem autorów), że uzyskane wyniki trudno jest zestawiać z danymi dla innych krajów transformacji, gdyż takich badań gdzie indziej nie prowadzono. Ostatni rozdział autorstwa A. Sulejewicza zawiera wielowątkową analizę roli i ujęć instytucji w badaniach wzrostu gospodarczego w krajach transformacji. Na wysoką ocenę zasługuje bardzo szerokie, interdyscyplinarne podejście uwzględniające obok ekonomii także inne nauki społeczne. Cenne są także rozważania dotyczące potencjalnych kierunków przyszłych badań nad rolą instytucji w procesach wzrostu i konwergencji gospodarczej. Książkę zamyka wspomniane już zestawienie najważniejszych wniosków i ustaleń opracowane przez Ryszarda Rapackiego.

Podsumowując, z całym przekonaniem stwierdzamy, że recenzowana książka stanowi niezwykle cenną pozycję zarówno w sensie teoretycznym, jak i empirycznym. Redaktor i poszczególni autorzy umiejętnie prowadzą czytelnika poprzez złożony obszar teorii, pomiaru i uwarunkowań instytucjonalnych wzrostu gospodarczego w nowych krajach o gospodarce rynkowej. Lektura książki inspiruje i zachęca do dalszych badań nad wzrostem w tej grupie gospodarek.

Marian Gorynia
Tadeusz Kowalski